

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013

АКТИВІЗАЦІЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ

На сучасному етапі розбудови Української держави реформування системи освіти визначає розвиток творчої особистості дитини як одне з пріоритетних завдань системи освіти. Без його розв'язання неможливо здійснити головну мету дошкільної освіти, окреслену Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні: формування базису “особистісної культури дитини через відкриття її світу в його цілісності та різноманітності”. В умовах подальшої гуманізації й індивідуалізації дошкільної освіти проблема активізації творчих здібностей дітей набуває високої актуальності й соціальної значущості у контексті підготовки дитини до школи. Необхідною передумовою успішності дитини в умовах засвоєння елементарних знань з різних навчальних дисциплін є її здатність знаходити нові, нестандартні шляхи вирішення навчальних завдань, проявляти оригінальність та креативність в продуктивних видах навчально-пізнавальної діяльності. Усе це обумовлює актуальність і соціальну значущість даної роботи.

Проблема творчості, в тому числі творчих здібностей, в психолого-педагогічній літературі не є новою. Різні аспекти проблеми творчих здібностей особистості висвітлені в роботах В.І.Андреєвої, Л.С.Виготського, Д.Б.Богоявленської, В.М.Дружиніна, Л.Л.Момот, В.О. Моляко, Б.М. Теплова та ін. Однак у роботах дослідників немає єдиного підходу щодо визначення творчих здібностей, їх структури та особливостей формування досліджуваного феномену на різних вікових етапах.

Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що в роботах українських і зарубіжних вчених досліджуються різні аспекти проблеми творчих здібностей індивідуума, зокрема - в сензитивному періоді, дошкільному віці (О.Л.Баришнікова [1], Л.А.Венгер [2], Н.С.Лейтес [3],

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013

В.С.Юркевич [4]). Так, Н.С.Лейтес підкреслює специфіку становлення творчих здібностей у дошкільників, а також детермінованість даного феномену інтелектуальним розвитком дитини: “Особливості дітей з ранніми ознаками обдарованості вказують на те, що відміна між інтелектом і творчістю все ж відносна,... вони мають спільні корені” [3; с. 104]. У дослідженнях В.С.Юркевич представлено структуру творчих здібностей дошкільників. Проводячи паралель з підходами зарубіжних вчених до структури інтелекту, автор виділяє “наївну” (природну) і “культурну” креативність [4]. У роботах Л.А.Венгера становлення творчих здібностей дитини також розглядається в нерозривній єдності з інтелектуальним розвитком. Автор підкреслює, що в стійких умовах розвиток творчих здібностей у значної кількості дошкільників відбувається недостатньо. При цьому Л.А.Венгер зазначає, що ефективним засобом активізації творчих здібностей у дітей в умовах цілеспрямованого навчання й виховання є не прискорення становлення даного феномену за допомогою різних вправ, а створення психолого-педагогічних умов для найбільш повного проживання дитиною даного вікового періоду [2]. У дослідженнях сучасних психологів підкреслюється думка про те, що становлення творчих здібностей дитини детерміновано специфікою не лише її інтелектуального, але й особистісного зростання. Так, згідно з Є.Л.Баришніковою, показники творчих здібностей дітей в дошкільному віці корелюють з тривожністю, емоційністю, а іноді - і дезадаптацією [1]. Таким чином, можна констатувати, що в дослідженнях сучасних психологів феномен творчих здібностей в дошкільному віці розглядається як інтегральний, детермінований особливостями інтелектуального й особистісного розвитку дитини.

Однак, незважаючи на високу соціальну значущість даного феномену, за результатами здійсненого аналізу літературних джерел було виявлено, що експериментальні дослідження окремих компонентів творчих здібностей дітей

висвітлені лише в окремих роботах. Усе це обумовлює необхідність проведення комплексного дослідження творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку.

З метою виявлення особливостей формування творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку нами було проведено комплексне дослідження на базі дошкільного навчального закладу комбінованого типу №21 "Малятко" м. Білої Церкви. У експерименті взяло участь 60 дітей старшого дошкільного віку. Дослідження проходило в три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. Метою констатувального етапу було дослідити психологічні особливості становлення основних структурних компонентів творчих здібностей дітей, визначити критерії, рівні досліджуваного феномену. У відповідності зі структурою творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку ми підбрали оптимальний комплекс психодіагностичних методик для експериментального вивчення досліджуваного феномену.

Для здійснення експериментального дослідження творчих здібностей було використано наступні психодіагностичні методики: тест креативності Е. Торренса (вербальна та невербальна шкала), "Сонце в кімнаті" В.В. Синельникова та В.Ю. Кудрявцева, "Придумай гру" О.О. Панько, "Послідовність подій" А.Н.Берштейна. У дослідженні взяли участь 60 дітей старшого дошкільного віку. Згідно з результатами проведеного експериментального дослідження творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку було виявлено, що показники творчих здібностей досліджуваних за різними методиками мають свою специфіку.

Найвищі результати одержано за методиками "Послідовність подій" А.Н.Берштейна та невербальною шкалою методики дослідження креативності Е.Торренса. Так, за результатами тесту креативності Е.Торренса (невербальна шкала) 40,00% досліджуваних було зараховано до високого рівня. Показники 40,00% дітей відповідають середньому рівню. 20,00% учасників експерименту

було зараховано до низького рівня. Таким чином, можна констатувати, що розвиток невербального компоненту творчих здібностей більшості досліджуваних не досягає високого рівня. На нашу думку, одержані результати обумовлені тим, що у дітей розвивається переважно репродуктивна уява. Таким чином, одержані результати дають можливість констатувати стереотипність уяви учасників експерименту, а також обмеженість життєвого досвіду, і, як наслідок, обмеженість кількості графічних образів у пам'яті дітей. А це, в свою чергу, зумовлює обмежені можливості дітей для оперування образами предметів і явищ оточуючого світу для створення нових, творчих продуктів дитячої уяви.

Метою методики "Послідовність подій" А.Н.Берштейна є виявлення рівня розвитку здатності до перетворення (визначення початку, середини та кінця історії). Згідно з результатами проведеної методики, 40,00% досліджуваних було зараховано до високого рівня виконання даного тесту. 50,00% старших дошкільників відповідають середньому рівню. 10,00% учасників експерименту було зараховано до низького рівня виконання даної методики. Отже, в цілому діти бачать динаміку всіх історій, виділяють їх початок, а також можуть уявити розвиток історії, його середину та кінець. На нашу думку, це пояснюється тим, що діти орієнтуються в тих історіях, про які мають конкретне уявлення. Завдяки цим здібностям дошкільники перетворюють вже існуючі у них уявлення про звичайні, знайомі предмети, ситуації і створюють нові образи, планують шляхи зміни ситуації.

Більш низькі результати нами було одержано за результатами використання вербальної шкали тесту креативності Е.Торренса. Результати лише 15,00% досліджуваних відповідають високому рівню. Переважну більшість дітей було зараховано до середнього й низького рівнів виконання даної методики (60,00% й 25,00% опитуваних відповідно). Показники творчих здібностей дітей в умовах виконання завдань з вербальним матеріалом є значно

нижчими за аналогічні результати виконання дітьми невербальної шкали даного тесту. На нашу думку, одержані результати пояснюються тим, що рівень вербального компоненту творчих здібностей дітей значною мірою обумовлюється особливостями їх мовленнєвого розвитку в цілому, обсягом словникового запасу й вміннями оперувати поняттями. Оскільки розвиток мовлення в старшому дошкільному віці ще не завершений, то це зумовлює обмежену кількість вербальних одиниць, якими може оперувати дитина при виконанні завдань на виявлення рівня вербального компоненту творчих здібностей.

За результатами методики “Сонце в кімнаті” В.В. Синельникова та В.Ю. Кудрявцева 10,00% дітей було зараховано до високого рівня виконання даного тесту. 65,00% старших дошкільників відповідають середньому рівню. 25,00% учасників експерименту було зараховано до низького рівня виконання даної методики. Як показує практика, одержані результати виконання даної методики дітьми дошкільного віку обумовлюються тим, що у дошкільників межа між усвідомленням реальної дійсності та світом власної уяви і фантазії ще є нечіткою. Тому завдання з перенесення образів предметів і явищ дійсності в образи уяви і сприймання образів уяви як реальних об’єктів не викликає у дошкільників утруднень, що сприяє розвитку дитячої творчості. Однак в умовах кризи сьомого року життя втрата безпосередності призводить до чіткого розмежування дітьми реальної дійсності й продуктів власної фантазії. А це, в свою чергу, зумовлює зростання уваги дітей до пізнання реального світу й використання раціональних засобів такого пізнання і, як наслідок, - гальмування дитячої уяви й гальмування нових, індивідуальних засобів пізнання, які є необхідною передумовою становлення творчих здібностей.

За результатами методики “Вигадай нову гру” О.О.Панько нами було виявлено, що у лише у 10,00% досліджуваних рівень творчих здібностей в провідній (ігровій) діяльності досягає високого рівня. 40,00% дітей виконали

завдання формально. 50,00% досліджуваних не виконали завдання, а саме не вигадали нову гру або підмінили нову гру продуктивною діяльністю, розрахованою на одну дитину. На нашу думку, одержані результати пояснюються тим, що в останні десятиріччя інформатизація й комп'ютеризація суспільства зумовлює той факт, що діти все більше часу проводять за переглядом телебачення, а також за комп'ютерними розвагами. Тому діти дошкільного віку все менше часу проводять в умовах спільної ігрової діяльності й спілкування з однолітками. Звідси впливає обмеженість досвіду міжособистісної взаємодії дітей, а також досвіду провідної в дошкільному віці - ігрової - діяльності, яка є однією з найважливіших передумов психічного розвитку дитини у цілому. Усе це зумовлює обмеженість можливостей прояву творчих здібностей дошкільників в умовах спільної ігрової діяльності, і, як наслідок, на подальших вікових етапах може призвести до гальмування творчих здібностей дітей та їх пізнавального розвитку у цілому в різних видах спільної навчально-пізнавальної діяльності.

Загальні показники творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку нами було розраховано за результатами виконання дітьми всіх психодіагностичних методик. Так, високому рівню творчих здібностей дошкільників у цілому відповідають результати 23,00% досліджуваних. У 51,00% дошкільників було виявлено середній рівень розвитку творчих здібностей. 26,00% учасників експерименту було зараховано до низького рівня.

Таким чином, аналіз результатів експериментального дослідження творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку дає можливість констатувати, що в стихійних умовах, без спеціально організованого навчання розвиток творчих здібностей у старших дошкільників відбувається недостатньо.

Це обумовлює необхідність впровадження в практику роботи вихователів і психологів ДНЗ спеціальних систем роботи з активізації даного феномену.

Ми розробили й експериментально апробували тренінгову програму для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку з використанням різних видів театральної діяльності. Метою тренінгової програми є формування психолого-педагогічних умов для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Формувальний експеримент проводився на базі дошкільного навчального закладу комбінованого типу №21 “Малятко” м. Білої Церкви.

Тренінговою програмою були охоплені 60 дітей старшого дошкільного віку.

Для дітей були організовані групові заняття, для дітей з низьким рівнем більшості структурних компонентів творчих здібностей проводилась додаткова індивідуальна робота.

Незважаючи на всю різноманітність тренінгових ігор і вправ, їх можна поєднати в три блоки. Перший блок вправ тренінгової роботи був присвячений формуванню в дітей вміння виділяти протилежні властивості, шукати аналогії, асоціювати поняття, ставити запитання. Другий блок вправ був направлений на відпрацювання вміння виділяти в предметі нехарактерні для нього (несуттєві з погляду призначення) властивості – переформулювання та тренування вміння генерувати ідеї. Під час третього блоку вправ в зв'язку з тим, що вміння генерувати ідеї тісно пов'язане з розвитком творчості, важливо було навчити дитину ще двох вмінь, які допомагають створенню оригінальних образів: 1) вміння "включати" уявний об'єкт в нові зв'язки і відношення, і 2) вміння вибирати з кількох образів найоригінальніший.

З врахуванням визначених для кожного періоду завдань підбиралися вправи та розвиваючі ігри, які представлені в авторському тренінгу., що розміщені в додатках. Тренінгові заняття тривалістю 25-30 хвилин проводилися 1-2 рази в тиждень, в групах по 5-6 дітей.

У тренінговій роботі також додатково було використано наступні види театралізації:

- музично-ігрові вправи для розвитку міміки, жестів;
- художньо-мовленнєву діяльність;
- театральну-ігрову діяльність (ігри-драматизації, ляльковий театр, казко-терапія, творчі ігри).

По завершенні формувальної частини дослідження нами був проведений контрольний експеримент за допомогою тих самих методик, що використовувались в констатувальному експерименті. Його метою стало виявлення динаміки розвитку творчих здібностей старших дошкільників.

Результати констатувального й формувального експериментів представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Психологічні особливості розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку в умовах формувального експерименту

Показник	Рівень розвитку творчих здібностей					
	Високий		Середній		Низький	
	К-сть	У %	К-сть	У %	К-сть	У %
Констатувальний експеримент						
Тест Торренса (вербальна шкала)	9	15,00	36	60,00	15	25,00
Тест Торренса (невербальна шкала)	24	40,00	24	40,00	12	20,00
"Сонце в кімнаті"	6	10,00	39	65,00	15	25,00
"Придумай гру"	6	10,00	24	40,00	30	50,00
"Послідовність подій"	24	40,00	30	50,00	6	10,00
У цілому		23,00		51,00		26,00

Контрольний експеримент						
Тест Торренса (вербальна шкала)	12	20,00	36	60,00	12	20,00
Тест Торренса (невербальна шкала)	27	45,00	27	45,00	6	10,00
"Сонце в кімнаті"	12	20,00	39	65,00	9	15,00
"Придумай гру"	9	15	33	55,00	18	30,00
"Послідовність подій"	36	60,00	21	35,00	3	5,00
У цілому		32,00		52,00		16,00

Як видно з таблиці 1, результати констатувального й контрольного експериментів мають кількісну і якісну специфіку. Аналіз позитивних змін, що відбулися у становленні творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку, указує на високу ефективність застосування тренінгової програми, що сприяла розвитку творчих здібностей дітей. Однак той факт, що і після тренінгової роботи рівень творчих здібностей не у всіх дітей відповідає високому, обумовлює необхідність подальшої роботи вихователя з активізації досліджуваного феномену.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барышникова Е.Л. Особенности эмоциональных состояний креативных детей: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 "Педагогическая психология" / Барышникова Елена Леонидовна. - М., 2000. - 340 с.
2. Венгер Л.А. Педагогика способностей Текст. / Л. А. Венгер. М.: Знание, 1973. - 117 с.
3. Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков/ Лейтес Н.С. - М.: Издательский центр «Академия», 1996. - 416 с.
4. Юркевич В.С. Одарённый ребёнок: иллюзии и реальность / Юркевич В.С. - М.: Просвещение, 2000. - 136 с.